

Els terrenys de la vila olímpica, un segle d'especulació urbanística

Ocupats bàsicament per indústries, el barri que s'hi va formar va rebre a l'origen el nom d'Icària

Barcelona / Manuel Arranz, Francesc Caballé, Reinald González, Teresa Navas i Marta Puchal

◇ El territori sobre el qual s'ha de construir la vila olímpica té una història urbanística no gaire antiga, tan sols un segle. El tros de terra entre l'avinguda Icària i el mar va formar-se a cops d'especulació i ha estat els últims cent anys un lloc més per treballar-hi que no pas per viure-hi.

El punt de partida pot considerarse que és el 12 de desembre de 1869, moment en què el govern central, a instàncies del general Prim i d'altres prohoms catalans a Madrid, va legalitzar l'enderrocament de la Ciutadella, iniciant un any abans per les autoritats revolucionàries barcelonines, i va cedir a la ciutat el solar resultant, amb la condició expressa de formar-hi un jardí públic.

Els propietaris

Tot i que no hi feia al·lusió, la llei de desembre de 1869 també afavoria un altre col·lectiu, molt més reduït: els propietaris dels terrenys localitzats a l'àrea d'influència de la fortalesa, àrea que comprenia segments dels termes de Barcelona i de Sant Martí de Provençals.

Des del 1860, gràcies a l'acceptació del pla Cerdà per l'Ajuntament de Barcelona, les finques enclavades en el seu terme havien pogut evitar les restriccions que el ram de Guerra volia imposar a l'edificació. Però en el cas de Sant Martí la situació era força diferent: el seu consistori intentava ignorar el pla Cerdà, potser per instigació de l'arquitecte municipal, Antoni Kovira i Trias, el principal oponent d'Ildefons Cerdà.

Com a conseqüència, a la ratlla del 1869, les terres provençalencs situades a banda i banda del passeig del Cementiri —l'actual avinguda Icària— continuaven sense urbanitzar i dedicades preferentment a l'agricultura. Les implantacions industrials —alguna adoberia, algun establiment de blanqueig de teixits i una fàbrica de gas— hi eren escasses.

L'atterrament de la Ciutadella i la simultània supressió de la jurisdicció militar sobre el seu entorn va multiplicar el valor dels terrenys esmentats i va provocar dos processos diferents però connectats. Per un costat, mitjançant una interpretació una mica abusiva de la llei d'aigües, es va preveure la privatització dels sorsals, marjals i pastures de domini públic en benefici d'uns pocs membres de la burgesia ben relacionats amb les altes instàncies de l'administració estatal, com Manuel Girona. Per un altre costat, en un termini força curt, d'uns vuit o deu anys, va canviar de mans

una part considerable de les finques, i els hisendats, els rendistes i els pagesos van fer lloc als especuladors i als empresaris de la indústria i del comerç.

L'especulació

Els uns i els altres havien advertit ràpidament els avantatges que oferia aquesta zona: terreny sense accidents, aigües subterrànies abundoses, de bona qualitat i fàcil d'elevat, excel·lents comunicacions amb un ampli ventall de mercats i amb importants centres proveïdors de combustible i de matèries primeres, gràcies a la proximitat del port barceloní i a la connexió de la xarxa ferroviària espanyola, fàcil accés des de diferents nuclis de residència obrera, fiscalitat més lleugera que la barcelonesa i un ajuntament feble i, per tant, obligat a mostrar-se tolerant davant les infraccions urbanístiques, sanitàries i de tota mena que s'hi poguessin

cometre.

Ben aviat els propietaris del sòl van poder comprovar la feblesa de l'administració municipal de Sant Martí: emparant-se en el fet que el pla Cerdà no formulava previsions sobre la llenca compresa entre l'avinguda Icària i la platja, des del 1872-1873 hi van realitzar parcel·lacions i obertures de carrers sense ajustar-se a cap mena de programa urbanístic, sinó obeint exclusivament als seus interessos particulars. Quan a instàncies de Pere Falqués, arquitecte municipal des de 1875, l'ajuntament martinenc va intentar estendre fins al mar la quadrícula cerdiana, van oposar una sorda resistència que primerament va obligar a fer substancials concessions i després va forçar l'abandonament del projecte. Va sorgir així una trama urbana escassament vertebrada, fruit de la juxtaposició d'un seguit d'iniciatives de caràcter especulatiu o que, simplement, es

proposaven resoldre un problema concret d'una empresa o d'un particular.

L'eix de l'avinguda

A l'altre costat de l'avinguda Icària —el costat de la muntanya—, la trama viària es configura, teòricament, sobre la base del pla Cerdà; però la conservació dels vells camins, l'obstrucció legal o tolerada d'alguns carrers de la quadrícula cerdiana i l'obertura d'un seguit de passatges van generar una trama no prou ordenada i amb punts de semblança amb la del sector més pròxim a la costa.

La debilitat d'aquestes trames accentuà el paper de l'avinguda Icària com a element organitzador de l'espai; d'aquesta manera, per una ironia del destí, un antic camí endreçat en el decenni de 1830 per donar feina als treballadors en atur i fer més còmode l'accés al cementiri general de Barcelona, en l'últim terç del XIX va esdevenir l'eix d'un

dels més actius nuclis del terme de Sant Martí de Provençals.

Noves fàbriques

Un factor ja esmentat, la proximitat i fàcil comunicació amb el port de Barcelona, es va revelar com a decisiu en la configuració del barri industrial d'Icària. S'hi van establir diferents empreses dedicades a emmagatzemar mercaderies, a exportar vins i aigües, a transformar cereals arribats des de llunyans països per via marítima, etcètera. I el carbó que havia vingut per mar des de Cardiff, Newcastle o Astúries va alimentar les màquines de vapor de les farineres, adoberies, tallers de construcció mecànica, destil·leries i fàbriques de sabó, xocolata, teixits, gas, articles de llauana, mosaic hidràulic i una llarga sèrie de productes.

Pels volts de 1864-1865 s'havia aixecat la fàbrica de gas del Bogatell; el 1876 començà la construcció dels

magatzems projectats per Elies Rogent per l'empresa Almacenes Generales de Depósito (després Crédito y Docks); aquest mateix any o l'any següent, els Rocamora, fabricants de sabons i bugies, van abandonar el case antic barceloní i es van instal·lar al barri; del 1881-1882 arrenca el complex industrial de Folch i Albiñana, dedicat a la producció d'alcohols, gel i farines; l'any 1887 s'edificà la fàbrica de mosaics d'Escofet i Fortuny. Etcètera. I al costat d'aquestes i altres grans empreses industrials, es van multiplicar els magatzems de drogues, vins i olis i els tallers de boteria.

El barri d'Icària

També es van construir algunes cases de veïns, i entre els anys 1872 i 1875 es va formar prop del Bogatell i de la línia fèrria de Mataró un petit nucli de cases acarrerades de planta i pis i eixida al darrera. Però els habitatges, generalment molt modestos, van tenir sempre caràcter intersticial: el d'Icària va ser un barri per treballar, no per viure-hi.

L'agregació del municipi de Sant Martí al de Barcelona, l'any 1897, va comportar pocs canvis. Sí que en va provocar molts i transcendents, alguns anys després, l'encariment del carbó i l'increment de l'oferta d'electricitat: les màquines de vapor van ser arraconades i el seu lloc, ocupat per motors elèctrics. I un altre signe dels nous temps va ser la instal·lació d'una empresa del sector de l'automòbil, la Ford, que més tard seria Motor Ibèrica.

Projectes frustrats

A partir del decenni de 1920 es van formular diferents projectes urbanístics, generalment d'abast i objectius força limitats: posar una mica d'ordre a la trama viària de la zona, sense alterar la seva qualificació industrial. De fet, no se'n va realitzar cap, però van aconseguir que algunes empreses abandonessin els intents de renovació de l'equipament productiu davant el risc d'un enderroc parcial o total dels edificis que ocupaven.

Però, sens dubte, va ser el pla de la Ribera, conegut des del 1965 i formalitzat el 1966-1967, el projecte urbanístic que va tenir majors efectes paralitzadors: la incertesa i l'especulació van afavorir moltes situacions d'obsolescència tecnològica i la liquidació o trasllat d'algunes grans empreses, el lloc de les quals algunes vegades va passar a ser ocupat per petits tallers pertanyents a allò que se sol anomenar *economia submergida*. El pla del barri de la Ribera va actuar com una sentència de mort sense data d'execució.

